

Camusov Stranac kao paradigma ljudske degradacije u suvremenom društvu

Naletilić, Sandra

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:014588>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-05**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i engleskoga jezika i
književnosti

Sandra Naletilić

**Camusov Stranac kao paradigma ljudske degradacije u
suvremenom društvu**

Diplomski rad

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Tina Varga Oswald

Osijek, 2023.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Diplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i engleskoga jezika i
književnosti

Sandra Naletilić

**Camusov Stranac kao paradigma ljudske degradacije u
suvremenom društvu**

Diplomski rad

Humanističke znanosti, filologija, teorija i povijest književnosti

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Tina Varga Oswald,

Osijek, 2023.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnoga, odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 13.10. 2023.

Jasmina Valetić, 0122230030

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Cilj je ovog diplomskog rada prikazati Camusovog *Stranca* kao paradigmu ljudske degradacije u suvremenom društvu. Prije same analize *Stranca* u radu je riječ o egzistencijalizmu kao glavnom uzroku poimanja slobode radi nje same. Takvo poimanje slobode ravnodušnost glavnoga lika Meursaulta izjednačava s njegovim odabirom, a ne njegovom osobnosti. *Stranac* se sa suvremenim društvom uspoređuje kroz prizmu Meursaultovog odnosa prema prijateljstvu, ljubavi i obitelji. Problematiziraju se rodne ideologije, odvajanje spolnog odnosa od braka i prokreacije te kriza roditeljstva usporedno s Meursaultovim odnosom prema prijateljstvu, ljubavi i obitelji.

Ključne riječi: egzistencijalizam, Albert Camus, *Stranac*, ravnodušnost, rodne ideologije

Summary

The aim of this thesis is to present Camus's *Stranger* as a paradigm of human degradation in contemporary society. Before the actual analysis of *The Stranger*, the paper deals with existentialism as the main cause of the concept of freedom for its own sake. Such a conception of freedom equates the indifference of the main character Meursault with his choice, not with his personality. The stranger is compared to contemporary society through the prism of Meursault's attitude towards friendship, love, and family. Gender ideologies, the separation of sexual relations from marriage and procreation, and the crisis of parenthood are problematized in parallel with Meursault's attitude towards friendship, love, and family.

Ključne riječi: existentialism, Albert Camus, *The Stranger*, indifference, gender ideologies

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Modernizam i kasni modernizam.....	2
3. Albert Camus	4
4. Egzistencijalizam	6
5. Filozofija apsurd.....	8
6. <i>Stranac</i> Alberta Camusa	9
7. Povezanost <i>Stranca</i> i suvremenog društva.....	12
8. Ravnodušnost.....	13
9. Meursaultova ravnodušnost u njegovim obrascima ponašanja.....	14
9.1 Meursaultov odnos prema prijateljima	14
9.2 Meursaultov odnos prema ljubavi	15
9.3 Meursaultov odnos prema obitelji	16
10. Meursaultova ravnodušnost – osobina ili posljedica životnih okolnosti.....	17
11. Ravnodušnost kao posljedica odluke prihvatanja besmislenosti života	20
11.1 Problem ukinuća čovjeka.....	21
11.2 Seksualna revolucija kao suvremeni oblik poimanja slobode	24
12. <i>Stranac</i> kao paradigma ljudske degradacije suvremenog društva	25
12.1 Meursaultov odnos prema prijateljstvu kao odraz suvremenog društva	25
12.2 Meursaultov odnos prema ljubavi kao odraz suvremenog društva	27
12.3 Meursaultov odnos prema obitelji kao odraz suvremenog društva	30
13. Zaključak	33
14. Literatura	35
15. Izvori	37

1. Uvod

Tema je ovoga diplomskoga rada *Stranac* Alberta Camusa kao paradigma ljudske degradacije u suvremenom društvu. Cilj je ovoga rada ukazati na posljedice egzistencijalizma u suvremenom društvu odvajanjem od tradicionalnog morala kao jedinog načina slobode. Prije same analize *Stranca* i njegove preslike u suvremenom društvu, potrebno je opisati razdoblje modernizma i kasnog modernizma koji su dali korijene egzistencijalističkim temama u književnim djelima. Potom se rad usredotočuje na Alberta Camusa i njegovo djelovanje te na egzistencijalizam pomoću kojega je stvorio svoju vlastitu filozofiju koja se naziva filozofija apsurdna. Nakon toga slijedi pregled samog romana *Stranac* te njegova povezanost sa suvremenim društvom. S obzirom na to da je ravnodušnost glavna problematika toga djela, ona se posebno izdvaja kako bi se prikazala poveznica egzistencijalizma, ravnodušnosti i romana *Stranca*. Najdetajniji pregled ravnodušnosti u ovom je radu prikazan kroz analizu Meursaultovih obrazaca ponašanja u odnosu prema prijateljima, ljubavi i obitelji. Problematizira se je li Meursaultova ravnodušnost doista dio njegove osobnosti ili posljedica životnih okolnosti. Meursaultov oblik ravnodušnosti potom se povezuje s njegovom odlukom prihvatanja života besmislenim što ima svoje korijene u egzistencijalizmu. Taj se njegov pogled na život promatra s aspekta odbacivanja tradicionalnog morala kako bi se postigla sloboda. Sa suvremenim se društvom sloboda kao takva očituje u različitim rodnim ideologijama, obezvređivanju braka te u različitim poimanjima odgovornog roditeljstva. Na taj se način, konačno, prikazuje da je Camusov *Stranac* paradigma ljudske degradacije u suvremenom društvu, a to se promatra kroz prizmu prijateljstva, ljubavi (kao partnerskog odnosa) i obitelji te aktualnih problema u kojemu se društvo trenutno nalazi.

2. Modernizam i kasni modernizam

Tijekom stoljeća književnost su oblikovali različiti književni pravci, od antike, srednjovjekovlja do humanizma, renesanse, baroka itd. Sva su ta razdoblja dobro poznata i u većini su slučajeva toliko karakteristični svaki za sebe da su književni teoretičari kadri uz pomoć različitih obilježja koji su svojevrsni za svako književno razdoblje razlikovati ta književna razdoblja. Što se književnost više bližila 20. stoljeću, to je ona s vremenom postajala lišena uobičajenog procesa zaprimanja obilježja toga joj danog književnog razdoblja u kojemu se našla. S obzirom na to da se književnost 20. stoljeća smatra suvremenom književnošću, važno je, prije nego se krene raspravljati o toj književnosti 20. stoljeća i književnom razdoblju koji ju je zadesio, razmotriti i samo značenje suvremene književnosti. Prema *Hrvatskom jezičnom portalu* riječ *suvremen* označava onoga „koji živi ili se događa u isto vrijeme kada i opisane osobe, zbivanje i sl.“ te „koji ide u korak s današnjim vremenom.“¹ No, nikako se ne smije zaključiti da sva ostala književna razdoblja nisu opisivala ono što se u njihovom vremenu događalo. Nego, bolje bi bilo reći da su nekim određenim slijedom ta književna djela 20. stoljeća smatrana suvremenim, što ne umanjuje suvremenost prijašnjih književnih djela objavljenih u određenim književnim razdobljima (Solar, 2003: 15). Međutim, zašto je književnost 20. stoljeća suvremena nešto je što ostaje tako samim time što suvremenost u tom kontekstu briše sve moguće odrednice nekog književnog razdoblja. Književna su djela 20. stoljeća u određenom smislu nedefinirana ili nesvrstana ako se govori o obilježjima prijašnjih književnih razdoblja. Milivoj Solar tvrdi sljedeće:

Suvremenost je »živa« i stoga u najvećoj mogućoj mjeri »neuhvatljiva«. Ona kao da se izrazito opire svakom strogom razvrstavanju, svim nedvojbenim ocjenama, pa čak i svakom objašnjavanju koje se služi mnogim tradicionalnim pojmovima, takvim pojmovima koji se pokazaše veoma korisnim u primjeni na književnost bliže ili dalje u prošlosti. (Solar, 2003: 13)

Suvremena književnost raznovrsnija je te se ne može reći da je ikoje književno razdoblje imalo toliko raznovrsnih književnih vrsta koje se u isto vrijeme opiru tradicionalnom shvaćanju književnosti, njezinoj klasifikaciji, načinima kojima se putem književnosti izriče suvremenost sa svim svojim problemima, poteškoćama, pravdama i nepravdama. Upravo ta suvremenost koju Solar naziva neuhvatljivom obuhvaća književnost 20. stoljeća koje pripada književnom razdoblju koje se naziva modernizam, što, dakako, potječe od riječi *moda*. „Naziv

¹ <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> Pristupljeno 24. 7. 2023.

»modernizam« svakako je prikladniji od naziva »književnost XX. stoljeća« jer više odgovara ostalim nazivima velikih književnih epoha i jer ističe, premda samo uvjetno, ipak nešto što se može shvatiti kao karakteristika upravo književnosti kao umjetnosti“ (Solar, 2003: 32).

Modernizam je književno razdoblje koje se javlja u 20. stoljeću, a koji nastoji biti suprotan realizmu. Drugim riječima, ako realizam nastoji čitateljima prenijeti pogled na svijet iz vizure različitih ljudi, kako malenih tako i velikih, koristeći se jednim tradicionalnim načinom pisanja knjige, onda modernizam to neće činiti, ili mu to neće biti u cilju. Realizam je u svakom smislu pružao jedan pogled na svijet koji je zabrinjavajuće mjesto kada se uzmu u obzir sve nepravde koje su opisane kroz pera pisaca u realizmu, od Emme Bovary i Ane Karenjine, pa sve do oca Goriota i Raskoljnikova. Problem društvene raslojenosti, ekonomske neimaštine, bračnih nevjera i dr. teme su o kojima realizam progovara. Način na koji su djela strukturirana u realizmu postavilo je temelje tradicijskom pisanju književnih djela, a to se može vidjeti iz toga da ono što se naziva tradicijom, kada je riječ o organizaciji i strukturi jednog književnog djela, crpi takva uvjerenja iz realizma (Solar, 2003: 32). Nakon što je realizam zasitio društvo, na scenu književnih razdoblja svoje mjesto zauzima modernizam. Poput jednog antitradicijskog književnog razdoblja karakterističan je po pisanju djela protivno dramskoj književnoj tradiciji (Solar, 2003: 32), a neki su od prvih predstavnika Charles Baudelaire, Arthur Rimbaud, Stéphane Mallarmé i dr. U modernizmu se neobično pojavljuju različita književna razdoblja: esteticizam, avangarda, kasni modernizam i postmodernizam. Prema Solaru su to četiri razdoblja unutar modernizma, iako se postmodernizam zbog svoje prepoznatljive književne orijentacije može također promatrati s aspekta nove književne epohe (Solar, 2003: 35), s obzirom na to da je postmodernizam uvelike utjecao na suvremeno društvo.

U svrhe ovoga diplomskoga rada treba spomenuti kasni modernizam jer to je epoha u kojoj nastaju djela Alberta Camusa. S obzirom na to da se razdoblje modernizma u ovome diplomskom radu temelji na Solarovoj podjeli, kasni će se modernizam promatrati kao treće razdoblje modernizma (Solar, 2003: 34) koje daje jednu novu boju samome modernizmu na način što pokušava obnoviti realističku tradiciju te se kroz djela provlače različite egzistencijalne teme poput smisla života, položaja pojedinca u društvu itd. (Solar, 2003: 34). To se također može iščitati u djelima Alberta Camusa o čijemu će radu i životu biti riječ na sljedećim stranicama. Opus Alberta Camusa u kasnom je modernizmu bitan jer sve ono što je kasni modernizam pokušao oživjeti i preispitati dobiva svoj nastavak u postmodernističkom načinu životu, što će se razraditi u nastavku ovoga rada.

3. Albert Camus

Rođen 7. 11. 1913. godine u Alžiru, uz prerano preminulog oca kojega je izgubio u bitci kod Marne 1914. godine, i majku sa slušnim poteškoćama (Plenković, 1966: 47), Albert Camus izrasta u jednog od najreprezentativnijih pisaca 20. stoljeća. Težak život koji je imao postao je podloga za razmišljanje o samoj biti života, njegovom smislu i ulozi pojedinca u svijetu. Ono što je ranije spomenuto kao karakteristika kasnog modernizma, a to je obnavljanje realističke tradicije uz pomoć različitih egzistencijalnih tema, vidljivo je u opusu Alberta Camusa. Camus, „iako se sam udaljavao od bilo kakve pripadnosti nekoj ideologiji“ (Kranjčević, 2011: 293) pripada egzistencijalizmu i to „zbog pesimizma naglašenom u njegovim djelima“ (Kusić, 1964: 122). Njegova djela poput *Sizifov mit*, *Kuga*, *Pad* i *Stranac*, između ostaloga, propituju besmislenost života. U *Sizifovom mitu* glavni je lik već na početku osuđen na smrt te mu jedino preostaje samoubojstvo, *Kuga* propituje veličinu ljudskog zla koje Božje milosrđe ne može obuhvatiti, *Pad* opisuje tragičan život glavnoga lika koji zbog stravičnog događaja kojemu je prisustvovao ne kupuje novine nekoliko dana, i na koncu *Stranac* koji problematizira čovjekov besmislen život na zemlji (Plenković, 1966: 48-49). Sva Camusova djela zapravo govore o njemu samome, jer dok se kroz život bori s pronalaskom biti svega, piše djela koja oslikavaju na neuobičajen način sve ono što prolazi njegovim mislima. „On razmišlja o stanju oko sebe i to unosi u svoje romane“ (Kranjčević, 2011: 296). Pesimistično pristupa životu i čini se kao da ne postoji ništa vrijedno življenja kada čitatelj promatra glavne likove njegovih djela. No, prvo razdoblje njegova pisanja, koje je obilježeno mladenačkim zanosom i radosti prisutno u *Licu naličju* i *Svadbama* (Šimundža, 1969: 38), neizostavno pronalazi svoj put čak i u sjenkama u pesimističnim djelima koja će objavljivati kasnije.

Camusova misao, kako smo već dali naslutiti, nosi sa sobom svoje mračne i odbojne strane, ali zato nije ona, kao ni Camus, ostala samo mračna i pesimistična. Vječito ozbiljan, a istodobno lagano nasmijan, veseo u društvu [...] Camus je neobično blizak i drag. Slično je s njim i u njegovu djelu. (Šimundža, 1969: 42)

Ovaj dobitnik Nobelove nagrade za književnost 1957. godine i utemeljitelj tzv. teatra apsurda, kojim nastoji prihvatiti besmislenost života kao nešto neizbježno i uobičajeno, svoje likove smješta u situacije u kojima to pokušava propitati, konstatirati, a da nije prerano preminuo u

automobilskoj nesreći 1960. g. Šimudža tvrdi da bi nakon svog tog traganja, da je još poživio, Camusova konačna točka u opusu bila ljubav (Šimudža, 1969: 48).

4. Egzistencijalizam

Egzistencijalizam se kao filozofski smjer javlja nakon Prvoga svjetskoga rata i to kao treći od tri pravca filozofije egzistencije. Drugim riječima, egzistencijalizam prethodi filozofiji egzistencije čiji su predstavnici K. Jaspers i G. Marcel i egzistencijalnoj filozofiji čiji je predstavnik M. Heidegger (Kalin, 2004: 224-225). Riječ *egzistencijalizam* već u sebi najavljuje o čemu je riječ u ovome učenju, dakako da je riječ o egzistenciji, samom egzistiranju i njegovoj svrsi. Profesor Ante Kusić kaže da je egzistencijalizam „nastao kao protest protiv izjednačavanja, omasovljavanja, centraliziranja, koje tendencije na svim područjima (škole, uredi, tvornice, državni režim, crkvene zajednice) infiltriraju u život suvremenog čovjeka“ (Kusić, 1964: 107). Kusić vidi lošu i dobru stranu egzistencijalizma te ga dijeli na areligiozni i religiozni egzistencijalizam. Loša strana egzistencijalizma svakako je tjeskobno poimanje života kojemu se dokida svaka povezanost s nadnaravnim, transcendentnim te koji naglašava čovjeka kao individuum. Tim se slijedom čovjeka odvaja od zajednice i dobrobiti za drugoga. Također, moral se promatra kao nešto proizvoljno i takvo da nastaje na temelju osobnog iskustva, koji nije postojan i iskonski, već strukturiran prema sudu pojedinca što nikako ne doprinosi funkcioniranju jedne društvene zajednice (Kusić, 1964: 116-117). Dobra je strana egzistencijalizma u tome što se čovjeka podsjeća da je individuum, jedinka koja je, može se reći, ako će se koristiti vedrija riječ s obzirom na ozračje egzistencijalizma, originalna jedinka koja treba raditi na sebi i svoju slobodu koristiti u dobre svrhe. Osim toga, dobra strana toga što egzistencijalizam naglašava čovjeka kao jedinku to je što je na svojevrsan način upozorio i na različite loše primjere omasovljavanja i generaliziranja društva temeljem različitih društvenih, kulturnih ili religioznih uvjerenja (Kusić, 1976: 123). Te se loše i dobre strane egzistencijalizma preslikavaju i slijede analogiju prema kojoj se loše strane egzistencijalizma izjednačavaju s areligioznim egzistencijalizmom, a dobre strane egzistencijalizma izjednačavaju s religioznim egzistencijalizmom. To se preslikava na sljedeći način. Nije stvar samo u tome što areligiozni egzistencijalizam odvaja pojedinca od društva, već je stvar u tome što ga u potpunosti smješta u prostor tjeskobe bez nade te ga uvjerava kako nema ništa transcendentnoga što bi mogla na bilo koji način utjecati na njegov život i sam smisao njegova postojanja. U areligioznom egzistencijalizmu čovjek je svjestan da je u tjeskobi i patnji i da joj neće moći izbjeći. Potencijalno je još veći teret taj što nema smjernica koje bi umirile njegovu tjeskobu. No to ni neće biti problem, jer će svaka njegova odluka biti dobra (Kusić, 1964: 111).

Egzistencijalizam je suprotan esencijalizmu koji, s obzirom na to da je riječ o slobodi koja ima temelje, svakako ograničava slobodu svojim usmjeravanjem uzimajući u obzir ne

samo onoga drugoga, nego i postojanje transcendentnog (Kusić, 1976: 123). Jedan od predstavnika areligioznog egzistencijalizma francuski je filozof i pisac J. P. Sartre koji je itekako utjecao na Alberta Camusa. Naime, J. P. Sartre odbacuje bilo kakvu insinuaciju da bi čovjek mogao imati uporište u donošenju svojih odluka u postojećem moralu te smatra da je izbor naših ciljeva u potpunosti slobodan te da „svatko postavlja slobodno svoje norme istinitoga, dobrog i lijepoga“ (Kusić, 1964: 117). Slijedom toga, čovjek ne može odabrati zlo jer ono što on odabire uvijek je dobro. Sartre stoga tvrdi da život ni u kojem slučaju nema smisla osim ako mu mi sami ne damo nekakav smisao. On Božju postojanost ne priznaje jer priznavanje Boga smatra degradiranjem čovjeka na objekt koji pripada Bogu, a što čovjeku donosi trajni sram i tjeskobu pred Bogom (Kusić, 1964: 119). Sloboda je to što Sartre zastupa, ali slobodu bez ikakvoga cilja. Sartre želi slobodu radi nje same (Kusić, 1964: 12). Religiozni egzistencijalizam svakako ima prednost pred areligioznim jer pojedinci unatoč patnji i tjeskobi koje su u životu neizbježne pruža nadu i daje smisao koji od njega traži iskorak vjere. Religiozni egzistencijalizam promišlja o svakoj patnji, ali patnju ne postavlja kao krajnju granicu, naprotiv patnju vidi kao sredstvo ili put prema nečemu boljemu. Odnosno, religiozni egzistencijalizam patnji daje smisao. J. B. Peterson, kanadski klinički psiholog i jedan od najutjecajnijih intelektualaca Zapada, tvrdi da suvremeni čovjek ne treba težiti sretnom životu, već smislenom životu (Peterson, 2018: 216). Prema Kusiću, egzistencijalističko učenje etički je i psihološki neodrživo. Etički je neodrživo jer apsolutna sloboda svakome nije u stanju spriječiti anarhiju koja je neizbježna te koja zaboravlja na slobodu svakoga pojedinca koju svatko može koristiti na štetu drugoga. Psihološki je neodrživo jer sloboda bez uporišta koje nam najavljuje određeni ishod naših odluka ne može biti pozitivna stvarnost za pojedinca i društvo (Kusić, 1964: 125). Ova podjela egzistencijalizma na areligiozni i religiozni od važnosti je za bolje razumijevanje samog Alberta Camusa, njegove filozofije apsurdna i na koncu *Stranca* te kako bi se povukla paralela sa suvremenim društvom. Albert Camus areligiozni je egzistencijalist na kojega je utjecao J. P. Sartre jedan od vodećih egzistencijalista prošloga stoljeća koji je sa svojim djelom *Mučnina* poslao poruku kako je čovjekovo postojanje mučno.

5. Filozofija apsurdna

Sam Camus začetnik je filozofije apsurdna, a ta filozofija apsurdna promišlja o tome koliko je čovjekov život apsurdan i besmislen jer je smrt neizbježna bez obzira na to kako tko živio. Prema tome Camus nudi dvije mogućnosti kako se nositi s činjenicom da je život apsurdan, prva je samoubojstvo, a druga je suočiti se i naučiti se nositi s apsurdnosti života. Iako je Camus ponudio obje mogućnosti, zalagao se za ovu drugu: „Izlaz iz apsurdnosti života Camus vidi ili u samoubojstvu, koje proglašuje jednim ozbiljnim problemom filozofije ili u revoltu. On se odlučuje za revolt.“ (Kusić, 1964: 123) Svoju misao o apsurdnu života Camus prikazuje u djelu *Mit o Sizifu*, a ta misao filozofije apsurdna prisutna je u romanu *Stranac* u kojemu Camus „zastupa radikalni nihilizam, besmisao i indiferentizam te time samo izriče duhovno stanje modernoga čovjeka“ (Raguž, 2010: 342). Iako Camus kao egzistencijalist i zagovornik filozofije apsurdna poput Sartrea ne smatra esenciju uporištem donošenja slobodnih odluka i u kojemu također prevladava pojedinac nad društvom, „on ne ostaje do kraja dosljedan svojoj koncepciji o besmislenosti života. On evolvirao i postaje svjestan potrebe ljudske solidarnosti“ (Kusić, 1964: 123) koja mora imati u temeljima određeni moral, odnosno uporište. Ta ljudska solidarnost dokazuje to da Camus smatra potrebu za nekim moralnim vrijednostima. To se očituje u njegovom djelu *Kuga* koji je objavljen nekoliko godina nakon *Stranca* te u kojemu Camus „opisuje grad u kojem vlada kuga, a praktički je odsječen od svijeta, kao Francuska u doba njemačke okupacije“ (Kranjčević, 2011: 292). Vrlo je važno spomenuti radnju *Kuge* pri osvrtu na Camusov opus jer u *Kugi* „prevladava pitanje bližnjega i odnosa prema drugima“ (Kranjčević, 2011: 292) u vremenu bolesti. To je jedan od očitih dokaza Camusove osobne promjene koja se najljepše oslikava u njegovim djelima. Raguž tvrdi da se filozofsko-teološki gledano sloboda „može utemeljiti samo u drugoj slobodi“ (Raguž, 2010: 344) te da je Camus „bio na tom tragu, ali nije mogao prihvatiti *hijerarhijsku misao*, utemeljenje u Bogu, budući da mu se ona činila i dalje ugrožavajućom za slobodu“ (Raguž, 2010: 344).

6. *Stranac* Alberta Camusa

Priča ispričana u prvom licu jednine iz vizure mladoga Meursaulta u kojoj se realističkim prikazom uobičajene i ponekad sumorne svakodnevice nastoji otkriti odgovor o samom smislu i postojanju čovjeka. U djelu „nema složenih tematskih sklopova, nema širine zahvata u oblikovanju, nema ni eksperimentalne upotrebe različitih stilova, ponajmanje pak modernističkih tehničkih postupaka. To je relativno mirno i jednostavno ispričana priča o čovjeku kojemu je umrla majka, koji je postao slučajni ubojica i koji je zbog tog ubojstva osuđen na smrt.“ (Solar 2003: 209) Čitajući djelo i zapažajući sve ono kroz što glavni lik prolazi, može se ponajviše o glavnome liku saznati iz njegovih misli koje kao da čitavo vrijeme struje romanom te on čitatelja ostavlja u nedoumici jer i sam ne zna što treba činiti. Očita je velika ravnodušnost glavnoga lika koji čak i u pokušaju razmišljanju o svojim uvjerenjima i odnosima prema drugima, staje i zaključuje kako mu je zapravo svejedno. „Prima događaje naprosto onako kako se zbivaju; on ne istražuje uzroke – uzorci ga čak i ne zanimaju, ne tumači ih, niti se zbog njih uzbuđuje; on naprosto ne želi provesti onu uobičajeni racionalizaciju“ (Solar 2003: 210), dok je ta racionalizacija zapravo put prema izlasku iz besmislenosti gdje svim događajima u životu biva dodijeljen nekakav smisao. Pitanje ravnodušnosti postaje glavna problematika ovoga djela, jer korijen ravnodušnosti u prihvaćanju je besmislenosti života.

Stranac započinje jednom vrlo konkretnom, *in medias res* rečenicom: „Danas je umrla mama. Ili možda jučer, ne znam.“ (Camus, 2004: 7) Tom rečenicom Camus ostavlja čitatelje zatečene iz dva razloga. Prvi je taj što čitatelj prima informaciju o smrti njegove majke bez da je upoznat s dubljom pozadinom kada je riječ o samom liku majke, a drugi je razlog taj što glavni lik ne zna točan dan majčine smrti. Zapčinje neznanjem, nesigurnošću te to postaje glavna smjernica čitateljima što ih očekuje tijekom cijeloga romana. Nezainteresiranost glavnoga lika za ljude i situacije koje se oko njega događaju, a sve to kao jedna preslika egzistencijalizma u životu čovjeka. I to onoga egzistencijalizma koji izdvaja pojedinca iz mase te bez ikakve esencije dopušta pojedincu da izgubljen u svojim mislima pokuša raščlaniti svoje ponašanje i besciljno koristiti svoju slobodu ne uzimajući u obzir ljude oko sebe. Meursault kao glavni lik kojega se kroz cijeli roman prati najviše se može upoznati u njegovu odnosu prema životu i ljudima oko njega. Njegova ravnodušnost „na udaru“ je tijekom cijeloga romana zbog toga što ga je dovela u mnoge neprilike. „Bilo mi je svejedno...“ (Camus. 2004: 26) izjava je koja ga oslikava. Rastrgan između vlastitog traženja onoga što je moralno opravdano i u redu i između onoga što društvo smatra u redu, nikako ne pronalazi mir ni prihvaćenost.

Meursault je službenik koji odlazi na pogreb svoje majke. Nije plakao. U mrtvačnici pije bijelu kavu, a problem mu ne predstavlja ni pušenje: „Popih kavu. Poželjeh da zapušim. Ali sam se skanjivao jer nisam bio načisto smijem li zapušiti pred mamom. Porazmislih i zaključih da to uopće nije važno. Ponudih vratara cigaretom pa zapalismo.“ (Camus, 2004: 11) Ne zna kako se treba ponašati, a ako mu društvo dopušta određeni oblik ponašanja koji odstupa od tzv. moralnog kodeksa u vrijeme nečije smrti, on će to rado prihvatiti. Dan poslije majčine smrti odlazi u kino. Nosi crninu što poprilično začuđuje Marie, osobito kada joj obznani da mu je majka dan ranije umrla: „Kad smo se obukli, začudila se što vidi na meni crnu kravatu, i upitala me jesam li u žalosti. Rekoh joj da mi je mama umrla. Htjela je znati kada, pa sam joj odgovorio: — Jučer. — Malko se lecnula, ali nije ništa kazala.“ (Camus, 2004: 18). Ima nekoliko poznanika i prijatelja tijekom romana. Célesta, kod kojega svakodnevno objедуje: „Nisam htio ručati kod Célesta kao obično...“ (Camus, 2004: 18), Raymonda Sintesa, čiji je prijatelj sasvim slučajno: „Bilo mi je svejedno jesam li mu prijatelj ili nisam, ali činilo mi se da je njemu zaista stalo do toga.“ (Camus, 2004: 26) te Salamana, s kojim se znao družiti jer su ga okolnosti u tu situaciju stavile: „Izdaleka sam spazio na kućnom pragu starog Salamana nekako uzrujana.“ (Camus, 2004: 29-30) Njegova svjetla točka u životu njegova je prilježnica Marie. Usprkos tome što se tjelesno sjedinjuju, Meursault to ne veže s ljubavlju. Njemu, zapravo, ljubav ništa ne predstavlja. On tako zaključuje da on Marie ne voli, a to joj i otvoreno kaže: „Malo zatim upitala me je volim li je. Odgovorih joj da to ništa ne znači, ali da mi se čini da je ne volim.“ (Camus, 2004: 28) Marie ga je tijekom romana pitala voli li ju, uporno nastojeći izvući iz njega riječ *da*. Međutim, njegov se odgovor nije mijenjao: „Odgovorih joj isto onako kako sam joj već jednom odgovorio, da to ništa ne znači, ali da je sigurno ne volim.“ (Camus 2004: 34) U svim svojim odnosima prema ljudima Merusault je ravnodušan. Ni u čemu ne pronalazi smisao. Tako smisao nije pronašao ni u vlastitim djelima koja su se pokazala kao njegovo uništenje. Svakako se može reći da je sve započelo njegovim neobičnim ponašanjem na sahrani njegove majke (Camus, 2004: 11), potom upuštanje u Raymondov plan osvećivanja njegovoj prilježnici (Camus, 2004: 25) te kulminiranje u ubojstvu Arapina kada je ispucao u njega pet hitaca (Camus 2004: 47). Suđenje je u svakom slučaju bilo vrlo mukotrpno jer osim što je bio ondje zbog ubojstva Arapina, čini se da je porotu, između ostaloga, zgrozilo i njegovo ponašanje nakon majčine smrti, i to toliko da je poželio zaplakati: „...toliko bučno i s takvim slavodobitnim pogledom prema meni da me prvi put nakon mnogo godina obuže glupa želja da zaplačem, jer sam osjetio kako sam svim tim ljudima mrzak.“ (Camus, 2004: 70) Na koncu se teško mirio sa smrtnom da je žalio što nije čitao više o smaknuću gdje bi možda „našao opise bjegova“ (Camus, 2004: 85). Tako je jedan običan službenik Meursault čini se pukom igrom

slučaja postao ubojica koji je bio osuđen zbog odnosa prema majčinoj smrti, a svoj život završio na jedan vrlo nedostojanstven način. Stoga je ravnodušnost ovoga Stranca – Meursaulta glavna problematika ovoga djela. Čini se da se mnogo toga moglo izbjeći samo da te ravnodušnosti nije bilo. Uzrok svih nevolja i nesreća bila je u neprihvatanju smislenosti života. Ako se u tom kontekstu promatra i suvremeno društvo, vrlo je jasno vidljiva poveznica između Camusovog *Stranca* i suvremenog društva.

7. Povezanost *Stranca* i suvremenog društva

Camusov *Stranac* na mnogo se načina može povezati sa stanjem suvremenog društva, taj stranac je jedan prikaz i paradigma ljudske degradacije u suvremenom društvu. Evo na koji način. Kusić kaže da su ljudi *Stranci* ako njihov izvanjski život i unutarnji osjećaj nisu usklađeni (Kusić, 1964: 17). Prvo se treba dotaknuti samoga Camusa koji se uvelike izjašnjavao kao osoba koja se ne priklanja ideologijama (Kranjčević, 2011: 293), a opet se njegov egzistencijalistički opus koji pomalo blijedi tijekom godina može nazvati jednim oblikom ideologije u kojemu jednostavno nema fundamentalizma niti priznavanja transcendentnog već se ispravnim smatra ono što određena osoba ispravnim i racionalnim smatra. J. B. Peterson smatra da su ideolozi jednaki fundamentalistima jer „i jedne i druge karakteriziraju duboka i opasna samodopadnost i polaganje moralnog prava na društveni inženjering“ (Peterson, 2021: 182). Međutim, prema Petersonu, ideolozi su možda gori od fundamentalista jer ideolozi „polažu pravo na samu racionalnost“ (Peterson, 2021: 182), što znači da će svoje ideje nastojati opravdati oslanjajući se na samoprozvani razum. S druge će strane fundamentalisti u najmanju ruku morati priznati da su u nekim promišljanjima ograničeni jer su povezani s transcendentnim što znači da će to transcendentno uvijek biti iznad njih, stoga neće nikad u potpunosti moći propagirati osobne ideje koje se kose s fundamentalističkim vjerovanjima (Peterson, 2021: 182). Svakako, ne treba ne spomenuti da egzistencijalistički pristup životu koji iznad svega izdvaja individuum i koji u prvi plan stavlja pojedinca koji treba zadovoljiti svoje želje i potrebe čiju je dobrohotnost samostalno definirao (Kusić, 1976: 123), ipak ne pronalazi svoje mjesto u svim Camusovim djelima. Barem ne u *Kugi*. Ranije je već spomenuto kako je to jedno Camusovo djelo koje nikako ne naginje usredotočenosti na pojedinca i njegovu slobodu bez razmatranja onoga pored sebe. Šimudža stoji iza toga da je Camus bio na tragu pronalaska smislenosti života u davanju drugome, *Kuga* je možda najbolji pokazatelj tomu (Šimudža, 1969: 48). No, potrebno je usredotočiti se na onaj dio Camusovog života koji odiše filozofijom apsurdna, koja se očigledno najjasnije očituje u njegovom djelu *Stranac*. A taj je *stranac* upravo glavni lik Meursault. Već su ranije navedena obilježja filozofije apsurdna (nihilizam, besmisao i ravnodušnost). To su obilježja vidljivo prisutna u Meursaultovom životu. Glavni je problem Meursaultova ravnodušnost koja je postala kamen spoticanja samog njegovog postojanja, životnih okolnosti i svega što mu se tijekom romana događa (Kranjčević, 2011: 292-293). Prije same analize Meursaultove ravnodušnosti, potrebno je podsjetiti se što je to zapravo ravnodušnost te koje su njezine značajke.

8. Ravnodušnost

Ravnodušnost ili indiferencija „u filozofiji, posebice u kiničkoj i stoičkoj filozofiji života, idealno je stanje koje se postiže oslobađanjem duha od tjelesnosti, ravnodušnost prema osjetilnim požudama.“² Ravnodušnost je stanje koji ima i pozitivne i negativne konotacije. Kao jedno stanje koje čini da se čovjek izdigne iznad svojih osjećaja te tako ima pregled ili kontrolu nad svojim osjećajima, nosi pozitivnu konotaciju. Međutim, kao stanje koje čini da čovjek ne odgovara na podražaje koje mu mozak šalje potaknuto vanjskim čimbenicima, može nositi negativne konotacije. Ljudima koji su ravnodušni najčešće se pripisuje pasivnost, tromost, nesudjelovanje, indolentnost, dosada, beskrvnost, hladnoća, udobnost, bezosjećajnost, nezainteresiranost (Terstriep, 2009: 332). Značajno je spomenuti da je ignacijanska tradicija ravnodušnost percipirala kao izrazito pozitivno stanje kada je čovjek spreman potpuno se podložiti Božjoj volji (Terstriep, 2009: 332). U tom pogledu, može se shvatiti zašto sam Dominik Terstriep, doktor teologije iz Švedske, smatra da su ljudi koji su ravnodušni umjetnici u preživljavanju oni koji su pronašli recept za relativno miran život u svijetu. Terstriep također razlikuje različite oblike ravnodušnosti. On kaže sljedeće:

To su načini reagiranja koji im omogućuju da i dalje mogu živjeti ovdje: naočigled prevelikoj količini informacija u svijetu medija, prezasićenosti seksualnim podražajima, razočaranju religioznih i scijentističkih ponuda tumačenja i smisla, banaliziranju politike, golemim prijetećim potencijalima, uvijek novim doživljajima i visokim zahtjevima u zvanju. (Terstriep, 2009: 332).

Predodžbe ravnodušnosti razlikuju se, stoga dolikuje primijetiti da postoje različite vrste ravnodušnosti ili barem ravnodušnost koja je se na različite načine može manifestirati u životu čovjeka. Kakogod, ostaje samo razložiti činjenicu da treba biti oprezan kada je riječ o tome da se očitovanje ravnodušnosti u ponašanju neke osobe pripiše dijelom osobnosti te osobe (Curtis, 2018: 1) ili posljedicama vanjskih elemenata koji čine da osoba poveća razinu ravnodušnosti, odnosno da je svojevrsno razvije (Curtis, 2018: 29).

² <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27296>

9. Meursaultova ravnodušnost u njegovim obrascima ponašanja

Vrlo je jasno da je glavni problem romana Meursaultova ravnodušnost. Ona, kako je ranije navedeno, ne treba nužno biti loša. No, s obzirom na to kako je Meursaultov život završio, ne treba se ustrčavati zaključiti kako je ravnodušnost koju je Meursault očitovao u svojim odlukama imala za njega negativne i krajnje loše posljedice. Meursaultova ravnodušnost očituje se u važnim i manje važnim ili svakodnevnim događajima njegova života. Problem ravnodušnosti najbolje je vidljiv u njegovom odnosu prema drugima. S obzirom na to da ravnodušnost može biti crta nečije osobnosti, ali i posljedica životnih okolnosti, dobro je analizirati Meursaultovu ravnodušnost kako bi njegov lik postao jasniji i shvatljiviji. Kako bi se što bolje analizirala Meursaultova ravnodušnost, potrebno je pobliže promotriti njegov odnos s ljudima koje je susretao. Iz međuljudskih odnosa mnogo se toga može iščitati, a povrijede koje osobe kroz život nanesu drugoj osobi, može u nekoj mjeri ostaviti čak i trajne posljedice. Ono što tijelo čini nakon što je osoba imala loše iskustvo iz prošlosti je to da od tada pa nadalje nastoji osobu zaštititi od neponavljanja takvih loših iskustava, a ta se zaštita temelji na strahu ili potiskivanju prošlih loših iskustava o čemu govori klinički psiholog Jordan Peterson. „Često je slučaj da užasne stvari iz svoje prošlosti ljudi toliko ne potiskuju, koliko jednostavno ne žele o njima razmišljati i zato ih izbace iz glave i bave se drugim stvarima.“ (Peterson, 2021: 234) Međutim, problem nije samo što se ljudi bave drugim stvarima, problem je u tome što ponekad potiskivanje takvih stvari osobu dovodi u opasnost da nije svjesna kako prihvaća određene, čak škodljive, oblike ponašanja i razmišljanja koja će ju postepeno udaljavati od samoga shvaćanja sebe, ljudi i svijete oko sebe (Peterson, 2021: 235). S time na pameti, Meursaultovi obrasci ponašanja prema prijateljima, djevojci Marie, majci i ostalima prethodit će samoj problematici njegove ravnodušnosti.

9.1 Meursaultov odnos prema prijateljima

Meursault nema puno prijatelja. Tu su Céleste, kod kojega često boravi u restoranu, Emmanuel, njegov kolega s posla s kojima je znao otići u kino, te njegova dva susjeda Salaman i Raymond, za koje je upitno jesu li uopće Meursaultovi prijatelji jer Meursaultu je ponekad bilo svejedno je li ičiji prijatelj ili ne: „Bilo mi je svejedno jesam li mu prijatelj ili nisam, a činilo mi se da je njemu zaista stalo do toga.“ (Camus, 2004: 26) Salaman, starac i udovac koji je imao bolesnoga psa često je bio predmet razmišljanja Meursaulta. Na početku romana razmijenili su nekoliko riječi, kasnije su čak vodili i razgovore, a u jednoj su ga situaciji njegove

suze čak podsjetile i na njegovu majku (Camus, 2004: 31). Međutim, Meursault je prema njemu bio nekako ravnodušan, nije bio previše raspoložen za njegovo društvo.

Potom Raymond čiji je lik u velikoj mjeri utjecao na odvijanje Meursaultova života. Je li ravnodušni pristanak Meursaulta na Raymondovo prijateljstvo bilo nešto što se moglo izbjeći kako Meursault ne bi bio osuđen na smrtnu kaznu, ili uopće doveden u napast upucati Arapina, ostaje neodgovoreno. A najveću dilemu pruža samo Meursaultov odnos prema njegovu prijateljstvu s Raymondom kada kaže: „Bilo mi je svejedno jesam li mu prijatelj ili ne.“ (Camus, 2004: 26) Izrazito je čudno što je Meursault unatoč takvoj ravnodušnosti prema prijateljstvu s Raymondom ipak pristao i dati izjavu u njegovu korist policiji: „Reče mi da bi me trebao za svjedoka. Bilo mi je svejedno, samo nisam znao što bi trebalo da kažem. Po njegovu mišljenju, bilo bi dovoljno da izjavim da mu se djevojka iznevjerila. Pristadoh da mu budem svjedok.“ (Camus, 2004: 29), ali i napisati pismo Raymondovoj djevojci: „Ali, Raymond mi reče da se ne osjeća sposoban da napiše takvo pismo, i da je pomislio na mene da mu ga ja sastavim, šutio sam pa me je upitao bili mi bilo teško da to odmah učinim, a ja odgovorih da ne bi.“ (Camus, 2004: 25) Nadalje, njegova neobična zauzetost, ako se to tako može nazvati, za Raymonda svoje je lice pokazala kada je Arapina upucao ispaljujući pet hitaca (Camus, 2004: 41).

9.2 Meursaultov odnos prema ljubavi

Svoje je korijene ravnodušnost pustila i u Meursaultov odnos prema ženama što je vidljivo u njegovom odnosu prema Marie. Kao djevojka koja je bila zaljubljena u Meursaulta i koja je s njim prakticirala predbračne odnose, iskreno se nadala braku s Meursaultom te ga je i sama pitala ima li takve namjere (Camus, 2004: 34). Međutim, na njezino razočarenje Meursault joj nije znao odgovoriti voli li ju: „Malo zatim upitala me volim li je. Odgovorih joj da to ništa ne znači, ali da mi se čini da je ne volim.“ (Camus, 2004: 28), a kamoli da je znao bi li ju ženio. Brak je za njega bilo nešto neozbiljno i neutemeljeno, a kako bi oženio Marie, tako bi oženio i bilo koju drugu ženu: „Htjela je samo znati bih li prihvatio tu ponudu i od neke druge žene s kojom bih bio jednako vezan. Rekoh: — Naravno.“ (Camus 2004: 34) Njegov odnos prema Marie bio je čudan utoliko što ju nikad nije pitao pitanja vezana uz njezine interese, pa ni to što će raditi tijekom dana, što mu je i zamjerila: „Bili smo blizu moga stana pa sam joj rekao: — Do viđenja. — Ona me upita: — Zar ne želiš čuti što ću raditi? — Želio sam znati, ali se nisam sjetio da je pitam, a činilo se da mi je baš to zamjerila.“ (Camus, 2004: 35) Vrijeme koje je proveo u zatvoru potaklo ga je na razmišljanje o njoj, zapitao se gdje je, ali

sam je sebi dao odgovor zašto to ne može znati: „Kako sam to mogao znati kad nas ništa, osim naših tijela koja su sad odvojena, ne veže i ne podsjeća jedno na drugo?“ (Camus, 2004: 90)

9.3 Meursaultov odnos prema obitelji

Majka i otac, kojega nije nikad upoznao, činili su Meursaultovu obitelj. Iako se u većem dijelu svakako spominje majka, u dva se navrata Meursault prisjeća oca, na temelju majčinih priča, i to kada je u zatvoru dok čeka izvršenje smrtne presude. Poželio je da je poput oca gledao izvršenje smrtne kazne kako bi se pripremio za ovo i kako bi iz toga crpio kakvu ideju za bijeg iz situacije u kojoj se našao (Camus, 2004: 86).

Meursaultov odnos s majkom bio je nedefiniran. Nije to bio jedan zdrav i uobičajen odnos sina i majke. Nakon što ju je smjestio u ubožnici, jer nije imao dovoljno novčanih sredstava kako bi brinuo za nju (Camus, 2004: 37), kasnije tijekom ispitivanja kazuje kako ni mama ni on nisu imali očekivanja jedno od drugoga te da su se oboje na to naviknuli: „Upita me je li mi to osobno bilo teško, a ja mu odgovorih da ni mama ni ja nismo više ništa očekivali jedno od drugoga, i da smo se oboje bili već naviknuli na novi način života.“ (Camus, 2004: 69) Njezina smrt koja se dogodila na početku romana oslikava njihov neuspjeli odnos kada Meursault kaže: „Danas je mama umrla. Ili možda jučer, ne znam.“ (Camus, 2004: 7) Ravnodušnost sina prema majci očituje se kroz čitav roman time što Meursault nije plakalo na njezinom sprovodu, zapalio je cigaru pred lijesom svoje majke, i popio bijelu kavu (Camus, 2004: 11). A vrhunac njihova *neodnosa* očituje se kada je svjedok tijekom suđenja izrekao da je najčudnije bilo to što Meursault nije znao koliko je godina imala njegova majka: „Još se nečemu začudio — službenik pogrebnog zavoda rekao mu je da nisam znao koliko je mami bilo godina.“ (Camus, 2004: 70) Ta je činjenica toliko zaprepastila prisutne u sudnici da je Meursault poželio zaplakati.

10. Meursaultova ravnodušnost – osobina ili posljedica životnih okolnosti

Glavni lik Meursaulta obiluje ravnodušnošću koja se u pojedinim događajima i situacijama njegova života može iščitati kao dio njegove osobnosti koja ga, prema Terstriepu, čini umjetnikom. S druge strane, očiti su oblici ravnodušnosti koja se manifestira kod Meursaulta uzrok vanjskim čimbenicima, a ponajviše njegovom prošlošću koja ga je takvog oblikovala i čijem je djelovanju možda i mogao izmaknuti da su neke okolnosti bile drukčije. Meursaultova ravnodušnost očituje se u mnoštvu situacija u romanu. Prva je njegov susret s majčinom smrću koji se odvio na neobičan način kada nije pustio ni suzu, zapalio je cigaretu pred lijesom, a popio je i bijelu kavu. Ni sam nije znao koji je dan njegovo majka točno preminula, a prema mami je, unatoč njezinoj smrću, još uvijek osjećao bezosjećajnost i nije pokazivao nimalo suosjećajnosti (Camus, 2004: 11). Razlog njegove ravnodušnosti prema majci jedino se može pripisati odnosu koji su razvijali, ili nisu razvijali, tijekom Meursaultova odrastanja: „Upita me je li mi to osobno bilo teško, a ja mu odgovorih da ni mama ni ja nismo više ništa očekivali jedno od drugoga, i da smo se oboje bili već naviknuli na novi način života.“ (Camus, 2004: 69) Većina djece osjeća određeno poštovanje i privrženost prema roditeljima u odrasloj dobi. Bez obzira na greške koje roditelji rade u odgoju, dijete najčešće shvaća žrtvu koju roditelji podnose kako bi pružili djetetu ono najbolje što mogu (Peterson, 2018: 378). Taj se slučaj ne može povezati s onim u odnosu Meursaulta i njegove majke, s obzirom na to da očekivanja jedno od drugoga više nisu ni imali. Njihov je odnos s vremenom blijedio, no nije poznati u tekstu kakav su odnos imali prije života na koji su se oboje naviknuli.

Nadalje se Meursaultova ravnodušnost odvija i u njegovu odnosu s prijateljima. Najzanimljivije je njegovo prijateljstvo s Raymondom Sintesom jer mu je zapravo svejedno hoće li postati njegov prijatelj ili ne: „Bilo mi je svejedno jesam li mu prijatelj ili nisam, a činilo mi se da je njemu zaista stalo do toga.“ (Camus, 2004: 26) S obzirom na to da Meursault i nije imao puno prijatelja, te da nije baš pokazivao zamjetan interes za Raymonda i njegov život, može se zaključiti da je poprilično čudno što je uopće pristao biti njegov prijatelj. A to je nekako učinio zato što je to Raymond htio, a ne on sam. Na koncu, kada bi shvatio da je ravnodušan u određenim situacijama, podložio bi se volji druge osobe jer i onako i ovako nije imao što dobiti ili izgubiti, a do toga mu nije bilo ni stalo (Camus, 2004: 24). U početku romana Raymonda se spominje njegovim prezimenom Sintes, no kada Raymond izražava svoje stajalište koje Meursaulta u odnosu prema njemu smatra svojim prijateljem, počinje ga se spominjati njegovim imenom. Očitovanje Meursaultove ravnodušnosti u odnosu prema Marie moglo bi se

više pripisati posljedicama njegovih životnih okolnosti. Meursault nije upoznao svojega oca, živio je s majkom. Međutim, s majkom nikada nije ostvario dobar odnos. Nikada se s njom nije povezo. Stoga možda ne čudi što je na Mariein upit o braku odgovorio ravnodušno, govoreći da mu je svejedno i ponovno se podlažući njezinoj volji, ako ona inzistira na tome da ju on oženi: „Uvečer je Marie došla po mene i upitala me bih li je htio uzeti za ženu. Rekoh joj da mi je svejedno, ali da se možemo vjenčati ako baš želi.“ (Camus, 2004: 34) Marie ga je znala pitati voli li ju, no on ni sam nije znao odgovoriti voli li ju ili ne, ali je volio njezin fizički izgled koji je često primjećivao: „Silno sam je poželio jer je bila u lijepoj haljini s crvenim i bijelim prugama i u kožnim sandalama.“ (Camus, 2004: 27) Voli li ju ili ne, svakako bi se moglo pripisati nedostatku ljubavi u njegovu odnosu s majkom. Drugim riječima, nedostaci u njegovom odnosu s majkom mogli su biti glavni okidač koji su kočili Meursaulta da u situacijama u kojima se od njega očekivao određeni obrazac ponašanje pokaže ljubav, prijateljstvo, poštovanje. Kroz cijeli roman Meursaultov odnos prema Marie ne mijenja se drastično. Očituje se njegova želja prema njoj, što se može promatrati u okviru požude, jer i sam Meursault tvrdi da ga s Marie ništa nije vezalo osim njihovih tijela: „Kako sam mogao znati kad nas ništa, osim naših tijela koja su sad odvojena, ne veže i ne podsjeća jedno na drugo?“ (Camus, 2004: 89-90) Iznenadujući odraz Meursaultove ravnodušnosti očituje se u njegovu ubojstvu Arapina. Događaj je to koji je obilježio cijeli roman, a koji ni Meursault sam sebi ne može pojasniti (Camus, 2004: 69). U procesu suđenja Meursault kao da je nesvjestan ozbiljnosti posljedica koje mu prijete pa odbija odvjetnika jer smatra da mu nije potreban jer je njegov slučaj jednostavan – upucao je Arapina ispalivši pet hitaca i to je cijela priča (Camus, 2004: 51). I iako Meursault tvrdi da je njegov slučaj jednostavan, nije vidljivo u kojem smislu da tvrdi, kada je poprilično složena sama stavka da on sam sebi ne može objasniti zašto je ubio Arapina, niti zašto je napravio stanku nakon što je ispalio prvi hitac, pa je potom uputio Arapinu još četiri hitca (Camus, 2004: 55). Teško je odlučiti je li ta ravnodušnost doista dio Meursaultove osobnosti ili je posljedica životnih okolnosti koje su ga zadesile u prošlosti, a čije se posljedice manifestiraju u njegovu životu.

Meursault kao glavni lik posjeduje osobnost koja ima izraženu ravnodušnost, koja se očituje ne samo u biranju prijatelja ili u tome da se jednostavno ne želi zamarati stvarima koje smatra nevažnima, nego i u njegovu odnosu prema svojem profesionalnom rastu: „Dok sam studirao, imao sam mnogo sličnih ambicija. Ali, kad sa morao prekinuti studije, vrlo sam brzo shvatio da sve to zapravo nije važno.“ (Camus, 2004: 34) S druge strane, više je situacija u kojima se Meursaultova reakcija čini neprirodna kao što je način na koji je tugovao za mamom, ili način na koji nije tugovao za mamom. Da Meursault tijekom cijeloga djela nije tako

neobičajeno i neobjašnjivo ravnodušan, takav odnos prema majčinoj smrti moglo bi se pripisati šoku koji je doživio. Međutim, Meursault ne samo da je ravnodušan prema majčinoj smrti, on je ravnodušan prema nemoralnim djelima koje čini njegov susjed Raymond, ravnodušan je na ljubav Marie, ravnodušan je prema životu, nema ambicija i sve što je stavljeno pred njega uzima zdravo za gotovo jer ništa za njega nije dovoljno važno da bi ga izvuklo iz te njegove ravnodušnosti prema životu. Konačno, sama njegova izjava i uvjerenje, u koje možda i prisilno vjeruje, da nema smisla živjeti ide više u korist pretpostavci da je Meursaultova ravnodušnost posljedica životnih okolnosti: „Ali svi ljudi znaju da ne vrijedi živjeti.“ (Camus, 2004: 89) Jer ako ravnodušnost nosi pozitivne i negativne konotacije, a ona pozitivna pomaže u svakodnevnom prihvaćanju svih nedaća koje svakodnevica nosi, onda je Meursault zapao u negativnu ravnodušnost koja je poprilično utjecala na njegov život.

11. Ravnodušnost kao posljedica odluke prihvatanja besmislenosti života

Meursaultova ravnodušnost, ako se sve uzme u obzir, jednostavno ukazuje na posljedicu životnih okolnosti. Međutim, zaustavljanje na životnim okolnostima ne može biti dovoljno jer Meursault je uvijek mogao odlučiti ne biti ravnodušan. Odgovor je vrlo jasan. Sve je ovisilo o tome hoće li Meursault svoje životne okolnosti prihvatiti i pronaći smisao, ili će se prepustiti besmislu i ravnodušnosti. Meursault je odabrao besmisao i ravnodušnost, što je prema Camusu jedan od oblika suprotstavljanja životu, odnosno revolt. Revolt kao opreka samoubojstvu koje je prvi od dva načina nošenja s besmislenošću života prema filozofiji apsurdna (Kusić, 1964: 123). S obzirom na to da je Meursault slika svojega autora koji, iako se izdvaja iz ideologija (Kranjčević, 2011: 293), ipak prihvaća ideje koje egzistencijalizam propagira, a s tim naučava i svoju filozofiju apsurdna, logično je zaključiti da filozofija apsurdna treba imati svoju suprotnost. Suprotnost filozofije apsurdna leži u traženju smislenosti života. Meursault je odlučio nositi se sa životnim okolnostima ravnodušno jer kao preslika stvarnog egzistencijalista sam je odgovoran za odlučivanje o tome što će biti smisao njegova života, hoće li ga imati, kako će ga osmisлити i na koncu želi li uopće razmišljati o dugoročnom smislu života ili će svoje obrasce ponašanja ravnati prema svojem emocionalnom raspoloženju. Egzistencijalisti odlučuju o tome hoće li učiniti svoj besmisleni život imalo smislenim, jer s obzirom na odbacivanje transcendentnoga, jedan je Meursault mogao biti prepušten samo svojem ograničenom razmišljanju i prosuđivanju. On je, kako je Kusić podijelio egzistencijalizam na areligiozni i religiozni, izabrao areligiozni – pun tjeskobe. Taj areligiozni egzistencijalizam u svojem nošenju s tjeskobom odabire slobodu radi nje same, a ne radi nekoga krajnjega cilja. Psihološki je to očigledno teži put jer egzistencijalizam i tjeskoba su neodvojivi. Ta tjeskoba u tom smislu „nije strah pred opasnošću, nego živi osjećaj *bačenosti* u svijet i fundamentalne dezorijentiranosti u slobodi angažiranja“ (Kusić, 1964: 6). To mu nije išlo na ruku, jer nikako nije mogao predvidjeti smrt svoje majke i ostale događaje koji su uslijedili sve do ubojstva Arapina. On je jednostavno Stranac u punom smislu te riječi jer stran je sam sebi. Stranac ne pripada nigdje, jer istim tim slijedom ni egzistencijalist ne pripada nigdje. Stranac se izdvaja iz društva gradeći svoj vlastiti svijet, sa svojim vlastitim vrijednostima ili ni s tim. Meursault kao Stranac postaje ravnodušan na svaku vrstu konvencionalnoga ponašanja, u što ulaze događaji poput sahranjivanja svoje majke, ženidbi s Marie, ali i prijateljavanja s osobama koje su dio njegova života, na koncu ubojstva Arapina. Meursault ne zna zašto je ubio Arapina. Ne zna. Ne može si objasniti. To je jasna slika egzistencijalista koji je sam tvorac svojih vrijednosti, ili

uopće ne stvara svoje vrijednosti, što ga i dalje čini tvorcem ničega na vlastitu propast. Sigurno je da je Camus želio pokazati koliko društvo zna osuđivati pojedinca. I to je istina jer društvo, koje u romanu predstavlja tradicionaliste, u ovom slučaju nije bilo kadro razumjeti nekoga poput Meursaulta: „Kad je ulazio, vratar me pogleda, a onda odvrti pogled. Odgovarao je na pitanja koja su mu postavljali. Reče da nisam htio vidjeti mamu, da sam pušio, spavao i pio bijelu kavu. Tada osjetih kako je nešto ogorčilo cijelu dvoranu...“ (Camus, 2004: 70) S jedne strane to dobro učinio. Ali je s druge strane na jedan vrlo neuobičajen način, a možda ni sam to nije planirao, pokazao kako je egzistencijalist u svijetu neprihvaćen. Neprihvaćen jer ne mari za drugoga, jer ne uzima u obzir postojanje drugoga, dobro drugoga, supostojanje s drugim i međusobni rast. Meursaultova se smrt može možda protumačiti i kao provođenje toga takozvanog revolta u praksi i njegovu pobjedu nad svojim životom. Jer, ipak, iako je on sam bio mjerilo svoje slobode, dobrog i zla, ostao joj je do kraja dosljedan ne podilazeći tako društvenim očekivanjima. Tradicionalisti se mogu promatrati s dva aspekta u romanu – lošega i dobrog. Loš bi bio taj što nitko nije nastojao razumjeti Meursaulta, što osobe koje predstavljaju ustaljeni moral postaju tvrdokorni bezosjećajni stranci glavnome liku koji su jednostavno u svojem djelovanju kruti, ali dobar bi bio taj što je takav način nažalost bio jedini koji je mogao prikazati budućnost egzistencijalista – njegov simbolični nestanak. Ako se cijeli roman uzme kao nešto simbolično, pa i Meursaultova smrt, onda je njegova zadnja slamka spasa bila prihvaćanje smisla ili kršćanskog egzistencijalizma u raspelu koje mu je svećenik nudio (Camus, 2004: 54). Kakogod, svojim svjesnim odbijanjem ostao je osuđen na nestanak svoje osobe u društvu. Pojedinac koji živi sam za sebe bez zajednice i razumijevanja strukturiranosti zajednice može u tome vidjeti svoju propast, nestanak ili kako bi C. S. Lewis to nazvao *ukinuće* (Lewis, 2022: 68).

11.1 Problem ukinuća čovjeka

Pobliže razjašnjavanje Lewisove teze o ukinuću čovjeka koje je već predvidio odvajanjem od tradicionalnog morala obuhvaća egzistencijalizam svakom pogledu te riječi. Na taj je način vidljivo kako se već danas primjena različitih ideologija na svijetu oslikalo suvremenog čovjeka. Ideologije i fundamentalizam u velikoj su opreci iz nekoliko razloga. Ideologija je zamisao pojedinca ili skupine koji na određenim samoprozvano „racionalnim“ teorijama stvaraju različite tzv. istine ne imajući kao uporište ništa osim njihova vlastita mišljenja i prosuđivanja, što je posljedica poimanja slobode radi nje same (Kusić, 1964: 12). S druge se strane fundamentalisti drže određenih vrijednosti i svojevrsnih istina, ali njihove su

istine, vrijednosti i nauci svoje uporište pronašli u transcendentnomu. To je bitno spomenuti upravo iz toga razloga što su preklapanja u shvaćanju moralnog ponašanja u različitim narodima neizbježna. Tu se treba posebno osvrnuti na velike religije svijeta čiji je moral, s obzirom na različitost njihovih vjerovanja, vrlo sličan. O toj potrebi tradicionalnog morala govori C. S. Lewis u svojem eseju „Ukinuće čovjeka“ u kojemu vidi temelj za dobru budućnost, ili priliku za lošu, ako se tradicionalni moral odbaci. Dvadeset i prvo stoljeće kao iznimno izazovno razdoblje stavlja pred pojedinca različite struje razmišljanja u kojima je jedna od njih potpuno odbacivanje tradicionalnih vrijednosti i stvaranje nove ljestvice vrijednosti čiji je tvorac "moderan" čovjek. To je ujedno jedan od najvećih čovjekovih promašaja jer uporno prkosi filozofskim i religijskim vrijednostima kroz povijest uvjeren da je to pravi put u slobodu. Ljestvica vrijednosti nužna je kako bi društvo funkcioniralo, moral je nužan kako bi društvo funkcioniralo i hijerarhija je nužna kako bi društvo funkcioniralo, sviđalo se to nekome ili ne (Peterson, 2021, 32-28). A što te tradicionalne vrijednosti predstavljaju, to je pitanje - jer mnogi zaziru od same riječi *tradicija*. Ako su neke tradicionalne vrijednosti krivo protumačene ili izvrnute tijekom povijesti, to nikako ne znači da je njihova primarna uloga bila loša, svakako treba uzeti u obzir povijesni dio nastajanja moralnih vrijednosti. Tako se C. S. Lewis ne dotiče loših primjera morala kroz povijest - već onoga što su sve velike tradicionalne vrijednosti nekih naroda ili religija dijelile, a što blijedi naročito u 21. stoljeću. Jedno je sigurno, ako se velike filozofske i religijske tradicije uzmu u obzir, može se uočiti da bez vrijednosti i morala društvo nije funkcioniralo te da su sve velike filozofske i religijske tradicije imale vrlo slične vrijednosti i vrlo sličan moral koji Lewis naziva prirodnim zakonom (Lewis, 2022: 81). C. S. Lewis u svojoj knjizi, odnosno eseju, *Ukinuće čovjeka* donosi jedan objektivan pregled nužnosti tradicije i morala čiji korijeni prebivaju u velikim filozofskim pravcima i religijskim tradicijama. Naime, Lewis smatra i proročki piše da čovjek bez moralnih vrijednosti ne postoji. Drugim riječima, ukinut je, nestaje, nema ga. Lewis se ne zadržava na nečijoj vjeroispovijesti već prenosi svoju glavnu misao, a to je da su već drevni narodi imali usustavljene moralne vrijednosti koje su vrlo slične i da je ta tradicijska baština ona koja uvijek vrijedi, ona koju su mudri prepoznali, razmatrali i nastojali održavati. Neki su od tih zakona oni o općem i posebnom dobročinstvu, dužnosti prema roditeljima, starijima, djeci i budućim naraštajima, pravednosti, istinoljubivosti itd. (Lewis, 2022: 82-95). Svi ti zakoni dolaze iz staroindijskih, anglosaksonskih, starožidovskih, staroegipatskih, rimskih, starokineskih, babilonskih, kršćanskih i drugih izvora. Poimanje slobode kao one koja oslobađa svih "okova" tradicijskih vrijednosti i koja želi obrisati svaku povezanost "povijesnog" čovjeka s "modernim" dovodi do proizvoljnog morala koji proizlazi iz vlastitih interesa, nesigurnosti, opravdavanja. On čovjeka

slabi, stoga luta, živi u lažnom uvjerenju da je sve dobro jer postaje ono što sam od sebe učini i stoga je vrlo logično zaključiti zašto je u središtu egzistencijalističkog načina života tjeskoba. „Svaki angažman čovjeka ionako je jednako opravdan i neopravdan, razborit i nerazborit, budući da je za čovjeka prva stvar to da je slobodan, a *vječnih istina* i općenito vrijednih principa nema“ (Kusić, 1964: 6). Odmak od tradicionalnog morala bio je, čini se, u prošleme stoljeću jedini način da se započne "nova stranica". Međutim Lewis tvrdi da nije siguran jesu li plodovi toga dobri, te dodaje sljedeće:

Vrlo sam sumnjičav u vezi s tim daje li nam povijesti primjer čovjeka koji je, kročivši izvan tradicionalnoga morala i zadobivši moć, tu moć koristio dobronamjerno. Sklon sam pomisliti da će Manipulatori mrziti izmanipulirane. Premda umjetnu savjest što ju proizvode u nama, svojim subjektima, smatraju iluzijom, ipak će primijetiti da ona za naš život stvara iluziju smisla koju se može pogodno usporediti s ispraznošću njihova vlastita života. (Lewis, 2022: 69)

Lewis smatra da će odmakom od tradicionalnog morala ljudi biti izmanipulirani jer će cijeli ljudski rod „biti podvrgnut pojedinim ljudima, a ti pojedinci onom u njima što je čisto „prirodno“ – svojim iracionalnim nagonima“ (Lewis, 2022: 70).

Osim C. S. Lewisa, glavni problem odmaka od tradicionalnih vrijednosti vidi francuska seksologinja Therese Hargot. Hargot smatra da je najveće probleme suvremenom čovjeku zadala seksualna revolucija prošloga stoljeća. Ni Lewis ne ide daleko od toga. S obzirom na sva događanja prošloga stoljeća, Lewis u tzv. „čovjekovu osvajanju prirode“ navodi tri proizvoda: zrakoplov, radio i kontraceptiv. Lewis smatra da je čovjek trpitelj zrakoplova jer tako je meta bombi, a kada je riječ o radiju, meta je propagande. Kontraceptiv smatra sredstvom selektivnog razmnožavanja kojim se budućim naraštajima uskraćuje postojanje (Lewis, 2020: 60). Uzimajući u obzir Lewisova razmišljanja, sloboda bez uporišta suvremenog je čovjeka degradirala na objekt različitih ideologija u kojima nezadovoljan sobom nastoji pronaći najbolje objašnjenje oblikujući sam sebe na temelju svoje trenutne slobode, ugone, izbora ne uzimajući u obzir dugoročne posljedice ni moguće ishode. Zapravo, ih ne može uzeti u obzir jer je sam sebi mjerilo dobra i zla.

11.2 Seksualna revolucija kao suvremeni oblik poimanja slobode

Seksualna revolucija koja je prošloga stoljeća šezdesetih godina namjeravala uvesti čovjeka u sve "blagodati" seksualnog života bez ikakve odgovornosti neprestano nastoji odvojiti spolni odnos od braka, ljubavi i na koncu prokreacije svodeći spolni odnos na mehanički čin i to počevši s lansiranjem pornografskog sadržaja na tržište, različitih kontracepcijskih sredstava, zalaganja za tzv. prava žena bez odgovornosti muškaraca, ideološkim konstrukcijama identiteta (LGBTQ+ pokret), bez razgovora o stvarnim posljedicama koje pojedinac i društvo danas trpi, a to je stanje seksualne anarhije. Therese Hargot, belgijska filozofkinja i seksologinja, u svojoj knjizi *Seksualna (ne)sloboda; Oslobođenje ili ropstvo?* vrlo precizno obrazlaže i argumentira posljedice te spasonosne seksualne revolucije osvrćući se na same početke seksualne revolucije pa sve do njezinih suvremenih djelovanja. Od pornografske industrije, veze kao novog ideala mladih bez trajnog obvezivanja, razmišljanja o tome je li osoba homoseksualac ili ne, do pobačaja kao postprodajne usluge kontracepcije te o roditeljima kojih danas u odrastanju njihove djece jednostavno nema i dr., Hargot otvoreno progovara. S obzirom na to da je Therese Hargot radila u obrazovnom sustavu Belgije, Francuske i SAD-a u kojima se o ovim temama otvorenije progovara nego u Hrvatskoj, dijeli s čitateljima svoje dvanaestogodišnje iskustvo rada s djecom i mladima na Zapadu te pitanja i probleme s kojima se susreću usred pomutnje izazvane seksualnom revolucijom. Davanjem stvarnih primjera potiče na promišljanje o nametnutom pogledu na čovjekovu seksualnost te njezino odvajanje od bioloških i duhovnih stvarnosti. Ono što je problematika Hargotine knjige svoje korijene ima u egzistencijalizmu i poimanju slobode. Rodne ideologije najveća su rana društva 21. stoljeća. Prvi korak bio je svesti slobodu na proizvoljnost koja se, kada nema smisla, ukorijenila u izjavu „Želim!“ (Lewis, 2022: 68). Želja postaje prevladavajuća sila koja ne poznaje granice jer se otrgnula od sasvim prirodnih načela ljudskog obitavanja u zajednici te od bioloških načela koje su neizbježno dane čovjeku.

12. *Stranac* kao paradigma ljudske degradacije suvremenog društva

Možda se na prvu ruku ne vidi očita povezanost *Stranca* s ranije navedenim problemima suvremenog društva. A mnogi različitog razmišljanja neće vidjeti ranije navedeno kao problem uopće. Bilo kako bilo, *Stranac* je uvod u postmodernističku kulturu koja nastavlja graditi društvo nastojeći prekinuti veze s tradicijom i s bilo čim transcendentnim. *Stranac* je slika postmodernističkog čovjeka koji u svojoj pobuni protiv tradicionalnog ili ostaje ravnodušan prema svemu što se oko njega događa, ili prijanja uz različite ideologije, ovisno o tome tko je što odlučio propagirati i na koji način. *Stranac* je u zabludi jer u svome bježanju od tradicije pada pod utjecaj smrtnog čovjeka koji odjednom postaje tvorac vlastitog svijeta, s vlastitim vrijednostima koje se protive čak i zdravom razumu. A sve rezultira ljudskom degradacijom suvremenog društva koje je najranjivije na području spolnosti.

Kada se analizira život Meursaulta kao glavnoga lika, u ovom se diplomskom radu životu toga lika pristupa iz aspekta međuljudskih odnosa. Razlog je vrlo jasan, egzistencijalist je usmjeren na sebe – tako se najveći problem Meursaulta odvija u njegovom odnosu prema ljudima. Njegovi su međuljudski odnosi prožeti ravnodušnošću, a spominje se njegov odnos spram prijatelja, ljubavi i obitelji. Takvi se nedefinirani odnosi toga lika mogu vrlo dobro povezati s ljudskom degradacijom suvremenog društva popraćenom postmodernističkim stilom života. Na koji način Meursault predstavlja paradigmu ljudske degradacije suvremenog društva? Na način da će se ta degradacija suvremenog društva raslojiti u ovome diplomskom radu na degradaciju prijateljstva, ljubavi (u smislu partnerskoga saveza) i obitelji te opasnosti iz kojih proizlazi ravnodušno ponašanje prema prijateljima, ljubavi i obitelji.

12.1 Meursaultov odnos prema prijateljstvu kao odraz suvremenog društva

Očita degradacija prijateljstva kao posljedica postmodernističke kulture koja svoje korijene ima u egzistencijalizmu alijenacija je. No, u ovom slučaju možda čak nije toliko naglasak na alijenaciji. Iako je i ona ovdje problematična. Međutim, u specifičnoj situaciji u kojoj je Meursault posljedice su uzorkovane moralnim vrijednostima kojih nema, ne samo na jednom osobnom planu već ni u prijateljstvu. Tako razboritosti uvelike nedostaje i praksa egzistencijalizma polagano uvodi Meursaulta u propast.

S obzirom na to da Meursault nema nikakve vrijednosti kada je riječ o prijateljstvu, on tako ne razlučuje ni kada je nešto što čini za prijatelje moralno – jer značenje dobra i zla proizlazi iz njega (Lewis, 2022: 67). Stoga on postaje suučesnik u fizičkom nasilju koje je Raymond počinio nad svojom djevojkom (Camus, 2004: 28). Meursault ne uzima u obzir uzroke Raymondove zamolbe, niti razmišlja o njihovim namjerama s određenom razboritošću. On to jednostavno pristaje učiniti: „Ali, Raymond mi reče da se ne osjeća sposoban da napiše takvo pismo, i da je pomislio na mene da mu ga ja sastavim, šutio sam pa me je upitao bili mi bilo teško da to odmah učinim, a ja odgovorih da ne bi.“ (Camus, 2004: 25) To je nešto vrlo karakteristično suvremenom čovjeku koji se odvajanjem od tradicionalnih moralnih vrijednosti priklanja različitim ideološkim pokretima jer suvremen čovjek nema temelj na koji se može osloniti. On se bez pretjeranog razmišljanja priklanja ideologijama koje uporno žele stvoriti novi poredak u društvu. Iz njegove se ravnodušnosti razvija suosjećanje koje podržava određene oblike ponašanja nesvojstvene muškarcu i ženi. Najveći udar suvremenog društva doživljava identitet čovjeka koji se kroz rodne ideologije u potpunosti odvaja od bioloških i duhovnih stvarnosti. Rodne ideologije plod su tzv. LGBTQ+ pokreta koji stvara zasebne društvene konstrukte te tako od bioloških muškaraca i žena ustajava stvarati različite podgrupe osoba koje su definirane svojim emocionalnim stanjem, raspoloženjem ili nesigurnostima, a u sve to miješaju i jezik prisiljavajući ga da izmisli nove termine kojima bi trebao imenovati termine koje iznjedruju suvremene ideologije, pa je tako i sam jezik kriv što u određenim društvima nije fleksibilan imenovati nešto što se odvaja od stvarnosti koje čovjeka okružuju. Čini se da je najveći zamah rodna ideologija doživjela nakon što je psihomedicinski diskurs 19. stoljeća ljude koje imaju sklonost prema istome spolu definirao kao abnormalne i bolesne te je takvu osobu sveo na njezina djela (Hargot, 2020: 56).

Patologizacija homoseksualnosti, to jest svrstavanje homoseksualnosti među bolesti, doprinijela je pretvorbi jednog ponašanja u duboku narav, toliko nam je bilo teško „izliječiti je“. I tu su se, čini mi se stvari počele temeljito ljuljati. Ondašnji psiholozi i liječnici stvorili su od homoseksualnosti identitet.“(Hargot, 2020: 56)

Ono što Hargot želi reći je da nijedna osoba nije homoseksualac. Osoba može imati istospolne sklonosti. Međutim, ona može slobodno odlučiti ne živjeti u skladu s tim sklonostima. Christopher West, američki teolog koji je poznat po svojim predavanjima o teologiji tijela reći će o osobama koji se izjašnjavaju kao homoseksualci sljedeće:

Prije svega kao što se u sekularnom svijetu poima, kada netko sebe označi homoseksualcem (ili "lezbijkom"), to najčešće uključuje: „Takav sam rođen. Uvijek ću takav/takva biti i planiram takvim načinom živjeti.“ Unatoč svomu onomu u što bi nas homoseksualna propaganda htjela natjerati da povjerujemo, nitko *nije* homoseksualac. To jest, nitko nije *ontološki* (u samom svojem biću) usmjeren prema istome spolu. (West, 2011: 191-192)

Sama komplementarnost spolova tomu je dokaz. Nadalje, ljudi se u svojim nesavršenostima ne bore samo s istospolnim sklonostima, mnogi se bore s alkoholom, hranom itd. „Alkoholičari imaju poremećenu želju za pijančevanjem. Oni koji se prejedaju imaju poremećenu želju za jelom.“ (West, 2011: 191) No, bez obzira na to, osoba ne mora djelovati u skladu s tim sklonostima jer je svjesna posljedica koje ono nosi s time. Analogija je vrlo jasna. Glavni je problem što se suvremeni čovjek lakše odaje svojim nesavršenostima kada je riječ o spolnosti. On raskida vezu s transcendentnim te svoj identitet podlaže svojim osjećajima. Rodna ideologija vjerojatno svoj najgori oblik pokazuje kada adolescente i djecu, čija osobnost još nije izgrađena, usmjerava na promjenu spola izbjegavajući govor o trajnim posljedicama.³

Meursault 21. stoljeća evoluirao je. Njegova se sloboda ne očituje samo u njegovoj ravnodušnosti prema životu već je napravio veliki korak unazad kako bi započeo vlastitu destrukciju. Besmisao i odvajanje od tradicionalnih vrijednosti natjerao je suvremenog Meursaulta da zadre u svoju biološku stvarnost i odluči postati nešto što nije i nikada neće biti. Tako je, čini se, mislio osmisliti svoj smisao u svojim neutemeljenim i neurednim željama, a svakoga tko iskoristi svoje pravo slobode govora protiviti se tome naziva homofobom. Ironično je to novo odvajanje ljudskoga identiteta od njegova spola, čini se prije kao jedan vapaj suvremenog Meursaulta za prihvaćanjem tradicionalnog morala koje i dalje ne može prihvatiti jer se nikako ne može pomiriti s tim da to od njega zahtijeva podređenost prirodnom zakonu (Lewis, 2021: 81).

12.2 Meursaultov odnos prema ljubavi kao odraz suvremenog društva

Meursaultov odnos prema ljubavi vidljiv je u njegovom stavu prema braku koju ne smatra nečim ozbiljnim što je vidljivo u njegovom odgovoru Marie koja brak smatra ozbiljnim: „Tada napomenu da je brak ozbiljna stvar. Odgovorih joj: — Nije.“ (Camus, 2004: 34) Njegov

³ Detransition: The Wounds That Won't Heal | Chloe Cole | EP 319
<https://www.youtube.com/watch?v=6O3MzPeomqs&t=828s> Pristupljeno 28. 8. 2023.

odnos prema ljubavi može se usporediti s onom u suvremenom društvu, ali i s načinom na koji je ta ljudska ljubav u suvremenom društvu degradirana. Meursault se ne želi trajno vezati uz Marie brakom, smatrajući to nevažnim i neozbiljnim, ali ne libi se ono što pripada braku, bračni čin (West, 2011: 81), prakticirati u jednom neobaveznom odnosu koji nije definirao. Ljubav se ne smatra odlukom, što jest, jer uči s nekime u trajni savez stvar je odluke (Chapman, 2019: 175). Ona se prema postmodernističkom načinu življenja odvajanjem od tradicija poima kao nešto što se temelji na osjećajima koji su postali mjera ljubavi (Hargot, 2020: 39) što ponovno ima svoje korijene u poimanje slobode radi nje same. Ljubav između dvije osobe na različite se načine percipira. Danas ona svoj vrhunac ne doživljava u savezu dviju osoba kojim jamče jedna drugoj vjernost dok ih smrt ne rastavi, već izvlačenjem elemenata braka iz braka čime se izbjegava trajno obvezivanje i odgovornosti koje s tim dolaze, a sve pod krinkom ljubavi. „Što je na kraju krajeva, seksualna revolucija promijenila u našem odnosu prema seksu? U biti ništa, osim što je izokrenula normu. Samo joj je promijenila smjer, to je sve“ (Hargot, 2020: 18).

Jedan od prevladavajućih problema kada je riječ o pogledu na ljubav izvanbračni su spolni odnosi koji su se odvojili od braka i prokreacije te je time potpuno izokrenut prirodni tijek stvari. Lewis je već spomenuo kontraceptiv kao jedan od glavnih problema prošloga stoljeća zbog selektivnog razmnožavanja (Lewis, 2020: 60). Prema Ksaweryju Knotzu, poljskom doktoru pastoralne teologije, „masovno uzimanje kontracepcijske pilule dovelo je do toga da su zdravo ljudsko tijelo, ljudska spolnost i seksualnost počeli biti tretirani kao tvorevine s biološkom manom koje zahtijevaju nužni popravak ili korekciju“ (Knotz, 2019: 199). Knotz želi reći da sve ono što je sastavni dio čovjeka, pa tako i njegova plodnost, u suvremenom je društvu, ne toliko zbog velike odgovornosti koju zahtjeva već zbog vlastitog seksualnog užitka, briga o njoj jednostavno postala kamen spoticanja modernog čovjeka. Hargot će spomenuti da je u svemu tome veliku ulogu u odvajanju spolnog odnosa od braka i prokreacije imao i uspon pornografske industrije u prošleme stoljeću koja svodi spolni odnos na mehanički čin (Hargot, 2020: 31), tako u taj čin nije uključena posebna vrsta povezanosti s osobom već tijelo osobe postaje predmet spolnoga užitka. Nadalje, pornografska industrija nastoji uvjeriti ljude da se ne mogu disciplinirati i ovladati svojim seksualnim nagonima jer ih ona poistovjećuje s njima (Hargot, 2020: 26).

S druge strane postoji ona vrsta povezanosti između muškarca i žene koja se naziva veza. No, i ona nije “cijepljenja“ od predbračnih odnosa. Takav oblik veze u kojemu se prakticiraju izvanbračni spolni odnosi istovjetan je slobodnoj vezi u kojoj „muškarac i žena odbijaju dati pravni i javni oblik vezi koja uključuje spolnu intimnost“ (KKC, 2016: 610). Tim su načinom života osobe izložene većemu riziku od rastave u odnosu na one koji su odlučili

spolne odnose praktimirati u braku (West, 2011: 86). Slobodna veza često uključuje i zajednički život. Mnogi se žele uvjeriti da je to osoba s kojom žele provesti ostatak života te im je logično da će tu odluku donijeti jedino ako vide kako se ta osoba ponaša dok žive zajedno. Drugi su uvjereni da je to jedan od načina na koji jamče da se dovoljno vole da bi se odlučili na taj korak. Treći će to smatrati logičnim slijedom s obzirom na to da su trenutno odlučili kako će se jednom vjenčati za tu osobu i tako javno definirati svoj odnos. Međutim, iza svakoga od tih razloga stoji jedno veliko ali. Ako osoba misli da će zajednički život prije braka biti od pomoći, onda joj statistika ne ide u prilog. U najvećoj mjeri rastavu braka doživljavaju baš oni supružnici koji su prije braka živjeli zajedno. S bilo kojim od ranije navedenih namjera to bi značilo da iako osoba nekoga voli, to se može promijeniti ako se u međuvremenu tijekom zajedničkog života dogodi nešto što bi jedno od njih navelo da se ne vjenčaju (Peterson, 2021: 287). Zajednički život prije braka ne garantira trajnost braka. Osobe će živjeti zajedno, ali i dalje neće znati kada bi točno javno zapečatili svoju ljubav brakom. Logičan slijed postavljanja ljubavi na višu razinu nakon veze bilo bi zaručništvo, potom brak. Ljubav ne znači djelomično se dati i to na način da osoba živi s osobom za koju je na koncu ništa slično zavjetu ne veže. Zajednički život neizbježno ostavlja mogućnost osobama odustati od osobe koju trenutno vole kada dođu određeni problemi jer nema nikakvih načela koji su neovisni o njima, a koji ih drže zajedno. Stoga, ono nikako ne garantira trajno obvezivanje, već je, naprotiv, samo prekriveni jamac trajnog obvezivanja koji nema temelje.

Ljubav svoj najljepši oblik dobiva u braku između muškarca i žene. Međutim, za mnoge je postao što je i za Meursaulta – papir. Odbacivanjem tradicionalnog morala kada je riječ o savezu između muškarca i žene dovelo je do toga da se brak sveo na papir. Brak postaje besmislen, stoga sve što je sastavni dio braka postaje besmisleno. Marie je čeznula za definiranom vezom, Marie je čeznula za brakom: „Uvečer je Marie došla po mene i upitala me bih li je htio uzeti za ženu.“ (Camus, 2004: 34) Meursault joj to nije mogao priuštiti, najviše što je on mogao pružiti njoj predbračni su odnosi u kojima je i sam uživao, ali nije mogao ići toliko daleko i trajno se obvezati – jer u tome nije vidio smisao, bilo mu je svejedno jer ju nije volio: „Malo zatim upitala me je volim li je. Odgovorih joj da to ništa ne znači, ali da mi se čini da je ne volim.“ (Camus, 2004: 28) Ljubav tako prestaje biti stvar odluke, voljeti nekoga je svejedno pa i suvremeni čovjek praktimiranje predbračnih odnosa vidi potpuno normalnim izvan okvira braka i prokreacije. No, posljedice toga ostaju.

Neuredna seksualnost je „Pandorina kutija“ koja daje maha mnoštvu društvenih zala: od siromaštva obitelji “bez oca“ i zastrašujućeg bujanja spolno prenosivih bolesti (neke su kobne, kao što je AIDS), do novorođenčadi

nađene na smetlištima i povećanomu nasilju među tinejdžerima – a sve se ovo može pratiti do svojega izvora – sloma spolnih običaja koja podupiru čitavu obitelj kao osnovnu stanicu društva. Smjerom kojim idu spolni stavovi i ponašanja, ide i brak. Smjerom kojim ide brak, ide i obitelj. Smjerom kojim ide obitelj, ide i društvo. (West, 2011: 48-49)

12.3 Meursaultov odnos prema obitelji kao odraz suvremenog društva

Meursaultov odnos prema obitelji vrlo je čudan jer taj odnos kao da i ne postoji. S obzirom na to da oca nije nikada upoznao, ostala mu je majka za koju nije pretjerano mario niti se brinuo. Jedna je njegova izjava u romanu ta da on i majka jedno od drugoga nisu imali očekivanja: „Upita me je li mi to osobno bilo teško, a ja mu odgovorih da ni mama ni ja nismo više ništa očekivali jedno od drugoga, i da smo se oboje bili već naviknuli na novi način života.“ (Camus, 2004: 69) On nije znao koliko ona ima godina, nije znao točan dan majčine smrti, stoga sve to upućuje i na onoga što je početni uzrok njegove daljnje ravnodušnosti. Meursault je u svakom pogledu bio lišen odnosa s roditeljima. Neizbježna smrt oca nije se mogla predvidjeti, ali dva su potom problema koja su zasigurno doprinijela razvoju njegove osobnosti. Prvi je taj što je odrastao bez oca, a drugi je taj što s majkom nije imao jedan zdrav i prirodan odnos koji je čovjeku potreban kako bi izrastao u zrelu osobu. Nemoguće je ne govoriti o važnosti roditeljstva ne samo kod lika Meursaulta već i u suvremenom društvu. Roditelji imaju ključnu ulogu u odrastanju djeteta, a osobito u djetetovim prvim godinama života jer baš u tim godinama odgoj je djeteta najvažniji. Dijete koje je do četvrte godine dobro odgojeno ima predispozicije odrasti u zrelu osobu, a usađene će vrijednosti imati važno mjesto u njegovoj daljnjoj osobnoj izgradnji (Peterson, 2018: 152). Iz Meursaultovog odnosa prema majci, ali i iz njegova načina života mogu se iščitati posljedice nedostatka roditelja. Njegovih vrijednosti kao što čitatelj može primijetiti nema, a to je već i ranije analizirano. Meursault je sam sebi mjerilo dobra i zla. Sartreov egzistencijalizam također slobodan odabir koji čovjek učini uvijek pretpostavlja dobrim (Kusić, 1964: 12), što nikako ne može biti slučaj uzimajući u obzir Meursaultove odabire. Kada je riječ o nedostatku roditeljstva kod Meursaulta, onda je on svakako žrtva toga jer njegovo poimanje života kao besmislenog u kojemu nema ničega vrijednog te u kojemu se ne promišlja o posljedicama prije donošenja nekih odluka može se povezati s nazočnosti roditeljstva u njegovu životu, ali i s problemom roditeljstva u suvremenom društvu. Meursault je kao lik jasan dokaz kako osoba može “ispasti“ kada u odgoju djeteta nedostaje jedan prislan i zdrav odnos s roditeljima i u odrasloj dobi, a kamoli dok

je bio dijete. Odnosno, Meursault je dokaz koliko su roditelji važni u životu čovjeka. Odgoj i odnos njegove majke prema njemu i njega prema majci zasigurno utjecalo i na njegov odnos prema životu, a dodatno se trebaju uzeti u obzir i ostale živote okolnosti koje su uslijedile.

Nepriusnutost, odnosno nenazočnost roditelja u životu djeteta može itekako utjecati na njegove svjetonazore, pogled na životu i sve ostalo što se može s tim povezati. Suvremeni problem društva je taj što se roditelji često ustrčavaju preuzeti autoritativnu ulogu koja im samim time što su roditelji djece i pripada. Američki psiholog i obiteljski terapeut Clayton C. Barbeau za roditeljski će autoritet reći da roditelji ne upotrebljavaju „taj autoritet za svoje dobro – što je, zapravo, osnovna zlouporaba istog – nego za zemaljsko i vječno dobro“ (Barbeau, 2016: 47) koje u ovom slučaju žele svojoj djeci. Suvremeno je roditeljstvo velikim dijelom danas u krizi. Roditelji se skrivaju iza same riječi autoriteta, a kao priliku za bolji odnos s djetetom svoj roditeljski odnos izjednačuju s prijateljskim odnosom, što je čest slučaj kod majki (Hargot, 2020: 160).

Ipak, najčešće je slučaj da su suvremeni roditelji jednostavno paralizirani strahom da ih njihova djeca neće simpatizirati, ili čak voljeti, ako ih oni zbog bilo kojeg razloga izgrde. Iznad svega žele prijateljstvo djece i spremni su žrtvovati poštovanje da ga dobiju. To nije dobro. Dijete će imati mnogo prijatelja, ali samo dva roditelja – ako i toliko – a roditelji su više od prijatelja, a ne manje. (Peterson, 2018: 141)

Prijateljstvo koje roditelji nastoje oživjeti u odnosu sa svojom djecom rijetko ima dobre ishode. Dijete čak može biti u poziciji da „zadovolji emotivne potrebe svojih roditelja koji odbijaju svoju ulogu zato što, u konačnici, odbijaju ostarjeti“ (Hargot, 2020: 164). Mnogo je toga što utječe na ispravan odgoj djeteta, mnogo je toga što utječe na roditelje. Između ostaloga se u to ubraja i ono što Peterson i Hargot naglašavaju, strah roditelja da će ih djeca neće voljeti ili korištenje vlastite djece za zadovoljavanje emotivnih potreba, što nije rijedak slučaj. Takvi pristupi odgoju zasigurno neće pomoći djetetu u njegovu razvoju. „Zato je najbolje što možete učiniti kako biste pomogli djetetu da odraste prihvatiti svoj status roditelja, mireći se s konačnošću egzistencije, sa smrću, kako biste njih pustili da žive“ (Hargot, 2020: 164).

Roditelji trebaju shvatiti svoju važnost u životu djeteta, trebaju shvatiti koliko je važno prenijeti im određene vrijednosti. U protivnom će njihovo dijete biti u jednoj mjeri Meursault koji će besciljno živjeti i dane trošiti tako što će životariti. Sloboda će mu biti to što će činiti što

god u određenom trenutku poželi, a neće biti svjestan dugoročnih posljedica koje slijede ako ne bude razborit u korištenju dragocjene mu slobode.

13. Zaključak

Cilj je ovoga rada bilo ukazati na posljedice egzistencijalizma u suvremenom društvu odvajanjem od tradicionalnog morala kao jedini način slobode. Kada se uzme u obzir egzistencijalizam koji je nastojao čovjeka odvojiti od transcendentnoga te koji je nastojao predstaviti slobodu kao nešto osobno i individualno, ne uzimajući bližnjega u obzir, vrlo je lako zaključiti koji je korijen Meursaultove ravnodušnosti. Njegova ravnodušnost također je zrcalo filozofije apsurda koju je Camus zagovarao. Ona dakako ima svoju pozadinu u egzistencijalizmu, jedino što ona predlaže dva načina suočavanja s besmislenosti života: samoubojstvo i revolt.

Revolt koji je izabrao Camus i koji izabire glavni lik *Stranca* Meursault uzrok je niza njegovih besmislenih i ravnodušnih djelovanja. On slobodu ne percipira u odnosu na druge, on sam tvorac je svojih moralnih vrijednosti što je prema egzistencijalističkim stajalištima uvijek dobro. Meursaulta takav način života dovodi do osude na smrt. On je uistinu stranac u društvu jer uporno odbija sve moguće tradicionalne obrasce ponašanja koji u njegovim slučajevima nisu loši. Odbacivanje tradicionalnoga morala dovelo ga je do propasti, do toga da je jednostavno nestao. Njegova smrt simbolično predstavlja društvo koje ide protivno tradicionalnom moralu. *Stranac* je kao paradigma ljudske degradacije u suvremenom društvu prikazan u okvirima prijateljstva, obitelji i ljubavi. Na taj su se način objasnile poveznice s problemima u suvremenom društvu čiji je uzrok odbacivanje tradicionalnog morala i poimanje morala kao nečega proizvoljnoga. Prijateljstvo u Meursaultovom slučaju prikazano je kao paradigma ljudske degradacije u suvremenom društvu na način da se usporedilo Meursaultovo nepromišljeno sudjelovanje u fizičkom zlostavljanju Raymondove prilježnice, a sve pod krinkom prijateljstva i iskrivljenog suosjećanja, s priklanjanjem različitim ideologijama 20. i 21. stoljeća. To su rodne ideologije, odnosno LGBTQ+ ideologije koje pojedinca odvajaju od njegovih bioloških stvarnosti te se promiču kao nešto uobičajeno i normalno pod krinkom suosjećanja s osobama čiji je identitet društveno konstruiran. Potom je Meursaultov odnos s Marie izvrsna paradigma koja prikazuje jedan od načina na koji se brak promatra, nešto neobvezno i nesvrhovito. Glavni je problem suvremenog društva odvajanje sastavnih dijelova braka od njega samoga. Najveći je problem odvajanje spolnog odnosa od braka i prokreacije, što stvara popriličan kaos u suvremenom društvu zbog povećanja siromaštva, samohranih roditelja, spolnih bolesti, pobačaja itd. Obitelj kao zadnja prizma kroz koju se promatra ljudska degradacija suvremenog društva prikazuje veliku krizu roditeljstva te odnos roditelja s djetetom u kojemu autoritet roditelja blijedi. Roditelji u nastojanju da ugone svojoj djeci postaju njihovi

prijatelji, u njima pronalaze utjehu te potpuno zanemaruju odgovornost i autoritet koji im je dan u odnosu na dijete, a koji je izrazito bitan u sazrijevanju njihove djece.

Konačno, bijeg od tradicionalnog morala koji je sličan u velikim svjetskim religijama i različitim drevnim narodima modernog je čovjeka postavio u poprilično paradoksalnu poziciju. U nadi da će sam stvarati slobodu jer ne želi prihvatiti tzv. prirodni zakon, niti želi priznati da je samo stvorenje kojega nadilazi transcendentno, on je svakomu tko razmišlja poput njega dao priliku osmisliti svoj vlastiti moral. Tako je svatko dobio priliku kako bi propagirao svoju ideju koja je u potpunoj suprotnosti s tradicionalnim moralom. Moderan čovjek želi biti slobodan, živjeti hedonistički, želi biti ono što nije, živjeti uvjeravajući sam sebe da ga posljedice njegova života neće sustići ili da će ih spriječiti. On ima sve, ali izgubio je sebe. On je još samo jedan stranac u nizu koji će možda jednoga dana uspjeti pronaći svoj dom.

14. Literatura

- Barbeau, Clayton C. 2016. *Glava obitelji – kršćansko očinstvo u suvremenom svijetu*. Split: Verbum
- Camus, Albert. 2004. *Stranac*. Biblioteka Jutarnjeg lista.
- Champan, Gary. 2019. *Pet jezika ljubavi*. Mozaik knjiga
- Curtis, Shelby Rae. 2018. *Differentiating Hostility and Indifference: Motive Autonomy as a Circumplex Moderator*, University of Texas
- Hargot, Thérèse. 2020. *Seksualna (ne)sloboda*. Split: Verbum
- Hrvatska biskupska konferencija. 2016. *Katekizam katoličke Crkve*. Zagreb: Glas koncila
- Knotz, Ksawery. 2019. *Seks kakav niste poznavali – za supružnike koji ljube Boga*. Split: Verbum
- Kranjčević, K. 2011. Propovjednik i Albert Camus. Pitanje smisla. *Kateheza*, 33 (3), 276-298.
- Kusić, Ante. 1964. Areligiozni egzistencijalizam. *Bogoslovska smotra*, 34 (1), 106-127.
- Kusić, Ante. 1976. Dva aspekta suvremenog egzistencijalizma. *Crkva u svijetu*, 11 (2), 123-131.
- Kusić, Ante. 1964. Kršćanski egzistencijalizam. *Bogoslovska smotra*, 34 (2), 237-262.
- Lewis, C. S. 2022. *Ukinuće čovjeka*. Split: Verbum
- Peterson, Jordan B. 2018. *12 pravila za život: protuotrov kaosu*. Split: Verbum
- Peterson, Jordan B. 2021. *Izvan reda: još 12 pravila za život*. Split: Verbum
- Plenković O.P., Zlatan. 1966. "Namršteno nebo Alberta Camusa." *Crkva u svijetu*, vol. 1, br. 4, str. 47-50.
- Raguž, I. 2010. Na razmeđu ateizma i kršćanske vjere. Teološki pogled na misao Alberta Camusa. *Obnovljeni Život*, 65. (3.), 341-352.
- Solar, Milivoj. 1997. *Suvremena svjetska književnost: kratki pregled*. Zagreb: Školska knjiga
- Šimundža, Drago. 1969. Apsurd i nada Alberta Camusa Absurdum et spes Alberti Camus. *Crkva u svijetu*, 4 (1), 36-46.

Terstriep, D. 2009. Indiferentnost. O hladnoći i strastvenosti ravnodušnoga. *Diacovensia*,
17 (2), 329-338

West, Christopher. 2011. *Otvoreno o seksualnosti i braku*. Split: Verbum

15. Izvori

Detransition: The Wounds That Won't Heal | Chloe Cole | EP 319

<https://www.youtube.com/watch?v=6O3MzPeomqs&t=828s> Pristupljeno 28. 8. 2023.

Hrvatski jezični portal <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> Pristupljeno 24. 7. 2023.

Leksikografski zavod Miroslav Krleža <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27296>

Pristupljeno 9. 9. 2023.